

UDK 330.34(049.3)
338.2(049.3)
316.42(049.3)

Primljeno: 20. 02. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Admir Čavalić

INSTITUCIJE SU BITNE

(Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Zašto narodi propadaju – Porijeklo moći, prosperiteta i siromaštva*, Dialogos, Tuzla, 2024)

2024. godine na bosanski jezik je prevedena knjiga *Zašto narodi propadaju – Porijeklo moći, prosperiteta i siromaštva*. Iste godine autori ove knjige ekonomista Daron Acemoğlu (1967) sa MIT-a i politolog James A. Robinson (1960) sa Harvarda, uz Simon Johnsona su dobili Nobelovu nagradu za ekonomiju. Data koincidencija može biti vid opravdanja što se kasnilo 12 godina sa prevodom ove revolucionarne knjige za bosanskohercegovačko tržište (u Srbiji se knjiga prvi put objavila 2014. godine, a u Hrvatskoj 2017. godine, i to malo drugačijeg naslova *Zašto nacije propadaju...*).

Autori knjige polaze od općeg istraživačkog pitanja koje opterećuje većinu ekonomista, ali i sve ostale, od akademske zajednice do javnosti, a to je – zašto neki narodi propadaju? Ili, obrnuto, zašto drugi narodi uspijevaju? Zašto su neke zemlje bogate, neke siromašne i zašto jednostavno ne možemo replicirati recept za bogatstvo širom svijeta? Zaista, ovo pitanje opsjeda sve i vjerovatno da ne postoji osoba na svijetu koja ga barem jednom u životu nije postavila (u sebi, ili naglas). Također, moguće je da siromašnije, tranzicijske zemlje, gdje je veći broj razočaranih i obespravljenih građana, učestalije postavljaju ovo pitanje od onih u kojima se bogatstvo i prosperitet uzimaju “zdravo za gotovo”. Acemoğlu i Robinson ovom knjigom upravo dokazuju da ne postoji prosperitet tipa “mana sa neba”, već da iza svakog društvenog i ekonomskog (ne)uspjeha čvrsto stoji čitava historija institucionalnog razvoja. Posljedično, blagostanje nije vječno kao što znaju građani Argentine, niti je siromaštvo usud, kao što znaju građani Botsvane.

Iako je dio ekonomske literature u domenu institucionalne ekonomije koja se fokusira na razumijevanje uloge procesa evolucije i uloge institucija u oblikovanju ekonomskog ponašanja, knjiga *Zašto narodi propadaju – Porijeklo moći, prosperiteta i siromaštva* se prije svega treba čitati kao historijska knjiga, skoro kao historijski roman. Jednostavno, takav je stil pisanja autora koji iz poglavlja u poglavlje navode brojne historijske primjere propasti, ali i uspjeha određenih naroda. Tako knjiga počinje sada već slavnim primjerom podijeljenog grada Nogales (u Meksiku se naziva “Heroica Nogales”) koji se nalazi na krajnjem sjevernom dijelu savezne države Sonore, sjeverozapadni Meksiko, na granici prema SAD-u (grad Nogales, Arizona). U ovom gradu žive ljudi identičnih kultura, obrazaca ponašanja, jezika, religije, nacije, sa istim pogledom na historiju i potpuno identičnom životnom sredinom koja ih okružuje. Ipak, američki grad je daleko bogatiji od meksičkog. Još interesantnije je da meksički Nogales spada u red bogatijih unutar Meksika zbog činjenice da je na granici sa SAD-om. Autori počinju knjigu jednostavnim pitanjem – zašto je to tako? Odgovor očigledno nije u kulturi, resursima ili znanju (jer građani Nogalesa svakodnevno komuniciraju i međusobno prenose dostupna znanja). Odgovor je u institucijama i na tom tragu autori nastavljaju graditi strukturu čitave knjige.

Ako bismo uprostiti ključne pojmove i osnovne poruke ove knjige, onda je to da se prepoznaju dvije vrste političkih i ekonomskih institucija. One inkluzivne i one ekstraktivne. Inkluzivne institucije podrazumijevaju da građani i privrednici imaju maksimalna prava i slobode, te da su institucije tu da (institucionalno) podržavaju njihov progres. Koncept “dobrog poslovnog okruženja” je u praktičnom smislu pravi izraz za inkluzivne ekonomske institucije. “Fer i poštenu izbore”, “parlamentarizam”, “demokratija”, aludiraju na inkluzivne političke institucije. Konačno, ono što dijaspora označava kao “sistem” vjerovatno predstavlja sveukupnost institucionalne inkluzije. Suprotnost su ekstraktivne institucije čiji je osnovni cilj, kao što i naziv sugerise, ekstrakcija bogatstva od građana i privrednika ka određenim elitama koje kontrolišu ove institucije. Elite kroz ekstrakciju nastoje zaštititi vlastite pozicije i nisu zainteresovane za političke ili ekonomske promjene. Politički inkluzivne institucije podrazumijevaju politički pluralizam, dok ekonomske omogućavaju kreativnu destrukciju, tj. proces razgradnje starih i stvaranja novih vrijednosti koji je definisao ekonomista Joseph Schumpeter. Bitna odlika institucija, koju autori često naglašavaju, jeste centralizacija. Ne centralizacija u smislu monopolizacije resursa, moći i slično, već centralizacija u smislu suverene političke kontrole od strane određenih institucija nad datom teritorijom. To je preduslov daljeg institucionalnog razvoja. Navedeno je posebno interesantno u kontekstu Bosne i Hercegovine i uporne borbe između

državnih i entitetskih institucija u vezi sa nadležnostima. Da li će jedan od entitetskih političkih lidera imati adekvatan institucionalni tretman od strane državnog nivoa, što je aktuelna tema, je upravo ono što zanima Acemoğlua i Robinsona. Takve situacije grade njihov historijski narativ. Ove institucionalne borbe se dešavaju svakodnevno pred našim očima i autori za čitaoce stvaraju okvire, naočale, kako bi ih prepoznali.

Naravno, ostaje pitanje kako nastaju inkluzivne, a kako ekstraktivne institucije? Čitalac može imati optimistično ili pesimistično iskustvo čitanja, u zavisnosti od svoje uloge, tj. perspektive u vezi sa institucionalnim promjenama. Autori navode da su ključne “prekretnice” (ili “konjunktore” u originalnom engleskom tekstu). To su periodi velikih preokreta, kada se ponovo “miješaju karte” i biraju novi/stari pobjednici odnosno gubitnici među elitama. Primjeri prekretnica su pandemija kuge, Industrijska i Francuska revolucija, kolonijalizam, ukidanje feudalizma, ropstva itd. Svaka od ovih prekretnica je omogućila uspon određenih elita, kao i određenih ideja koje će obilježiti budući pravac razvoja društva. Preduvjet navedenog je prisustvo istih u datom, kritičnom momentu prekretnice. Upravo o tome govori čuvena misao Milтона Friedmana iz 1982. godine (koja je inspirisala Naomi Klein da napiše knjigu *Doktrina šoka*), da “krize proizvode promjene” i da treba razviti alternativne politike, ideje, dok “politički nemoguće postane politički neizbježno”. Acemoğlu i Robinson smatraju da upravo djelovanje u mirnom periodu kroz inkrementalne, mikro, postepene promjene, priprema teren za veliku transformaciju u vrijeme prekretnica. Ako ove inkrementalne promjene idu u pravcu pluralizma, demokratije i slobode (posebno medija, što se obrazlaže na zadnje 2-3 stranice knjige), ili barem imaju institucionalni narativ poput aktuelnog sirijskog lidera Ahmed Hussein al-Sharaa koji je potpuno iznenađenje u odnosu na ostale revolucionare (što opet ne garantuje institucionalni uspjeh), onda bi nova elita trebala stvoriti inkluzivnije institucije. Ako je obrnuto, onda “revolucija jede svoju djecu” i pravi novi začarani krug ekstraktivnih institucija. Inkluzivne institucije pak ako dovoljno dugo opstanu onda stvaraju blagorodni krug. Objašnjavajući ova historijska djelovanja, autori navode bezbroj primjera koji oslikavaju tezu Karla Marxa da se historija ponavlja dvaput: najprije kao tragedija, zatim kao farsa. Zar upravo nije farsa kada se u Zimbabveu 2000. godine izvlači dobitnik nacionalne nagradne igre u organizaciji Zimbanke u djelomičnom državnom vlasništvu a pobjednik je Robert Mugabe, dugogodišnji predsjednik ove države. Revolucionari preuzimaju običaje imperatora Haile Selassiea. Josif Staljin vara na izborima, Sjeverna Koreja manipuliše vlastitom valutom i preko noći krade od svojih građana. Sve navedeno su primjeri tragedije/farse u ovoj knjizi.

Ono što se može istaknuti kao zamjerka jeste činjenica da autori nisu uspjeli obuhvati veći broj zemalja, ili su možda samo birali parcijalne primjere koji podržavaju njihovu teoriju. Jer zaista je riječ o jednoj potpuno novoj teoriji koja mijenja ekonomsku paradigmu, tako da je za dodatno dokazivanje bilo korektno uključiti i one narode i države koje možda narušavaju osnovne postavke teorije, odnosno koje mogu biti neki oblik razvojnih anomalija. Nakon usvajanja Acemoğlu-Robinson paradigme teško je zamisliti neki narod ili državu čija se propast ili uspjeh ne može pripisati djelovanju institucija. Također, jedna od bitnih kritika se može odnositi na jednostranost pristupa – samo se institucije posmatraju kao nezavisni faktor uticaja. Zanemaruju se ostali potencijalni faktori uticaja na progres. Zbog toga Jeffrey Sachs zaključuje u svom osvrtu da „u komplikovanom svijetu, objašnjenja rasta koja se fokusiraju na jednu varijabilu će biti sve manje korisna“. Sachs po tom osnovu kritikuje prediktivne mogućnosti knjige, npr. za period od 1980. do 2010. godine. Sa druge strane, ova knjiga, iako je napisana 2012. godine, veoma dobro stari i pokazuje dobar prediktivni potencijal. Tako aktuelno usporavanje kineske ekonomije možemo tumačiti tazom autorā da ekstraktivne institucije samo jedno vrijeme mogu davati rezultate zbog masivne ekstrakcije postojećih resursa, međutim, dugoročno, usljed nedostatka kreativne destrukcije, taj rast posustaje. Autori navode primjer SSSR-a, mada je našem području bliži primjer bivše Jugoslavije koja je mogla ekstrahirati resurse do kraja 70-tih i početka 80-tih, nakon čega slijede krize, štrajkovi, hiperinflacija i ultimativno propast.

Na kraju, bitno je navesti da Bosna i Hercegovina i dalje u odnosu na region značajno zaostaje po pitanju prevodilačke djelatnosti. Sramotno je što se ranije nije prevelo ovo djelo koje je definisalo okvire djelovanja brojnih predstavnika međunarodne zajednice koji decenijama kreiraju institucionalne promjene u našoj državi. Da je knjiga bila dostupna, možda bismo imali bolje pregovarače sa ove strane koji bi razumjeli jezik institucija. Umjesto knjiga ovog tipa, naši izdavači su se uglavnom utrivali da prevode marginalne kritike kapitalizma i postojećih globalnih odnosa. Ništa protiv toga, svaka knjiga širi domene spoznaje, ali našoj javnosti i akademskoj zajednici trebaju temeljne teorije, a tek onda kritike istih, ne obrnuto. Acemoğlu i Robinson, kasnije Davidson, nude temeljnu teoriju razvoja i zbog toga su osvojili Nobelovu nagradu za ekonomiju. Stoga zahvala prevodilačkom timu na čelu sa Resulom Mehmedovićem koji nam donosi brojne vrijedne strane naslove na bosanski jezik, kao i Dialogosu iz Tuzle na važnom izdavačkom izdavačkom poduhvatu.

Adresa autora
Author's address

Admir Čavalić
IPI Akademija Tuzla
admir.cavalić@yahoo.com

